

Вячеслав Корнієнко, Олександр Маврін

КЕРЧЕНСЬКА АРХЕОЛОГІЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ 1926 р.: ВСЕСОЮЗНА ЧИ ВСЕРОСІЙСЬКА? (до історії одного термінологічного інциденту)

У 1926 р. виповнювалось 100-річчя від дня заснування Керченського археологічного музею, тож цей ювілей не міг залишитись поза увагою наукової спільноти Криму. Питання офіційного відзначення цієї події найшвидше почали обговорюватись ще на початку року представниками кримських наукових, пам'яткоохоронних та музейних установ, насамперед, Керченським археологічним музеєм та Кримським комітетом охорони пам'яток мистецтва, старовини та народного побуту (КримОхрмис). Саме вони стали ініціаторами проведення у Керчі наукової археологічної конференції. Для організації наукового з'їзду були створені комітети при КримОхрмис, Головному управлінні науковими, науково-художніми та музейними закладами РРФСР (Головнаука) у Москві та Академії історії матеріальної культури у Ленінграді¹. Втім, всі основні організаційні питання вирішувались комітетом при Головнауці².

По-суті, організатори Керченської археологічної конференції 1926 р. брали за взірець традиції проведення археологічних з'їздів у Російській імперії. Зокрема, один з ініціаторів скликання конференції у Керчі М. Ернст писав у листі до Ф. Ернста: “Ми прагнемо того, аби це (конференція – *В.К., О.М.*) було продовженням археологічних з'їздів”³. Дійсно, в цілому програму конференцію у Керчі намагались скласти за основними позиціями колишніх археологічних з'їздів⁴, хоча за своїми масштабами Керченський з'їзд значно поступався ним як організаційно, так і науково⁵.

¹ А.А. Непомнящий, “*Никак не могу пересилить себя...*”: письма Николая Эрнста Федору Эрнсту, Праці центру пам'яткознавства 16 (2009) 161–162; А.А. Непомнящий, *Невідомі сторінки репресованого краєзнавства: до біографії Миколи Ернста*, Чорноморський літопис 1 (2010) 101; А.А. Непомнящий, *Неизвестный Николай Эрнст: по материалам архивов Киева, Москвы и Санкт-Петербурга*, ДАИС 12 (2011) 168–169.

² М.А. Миллер, *Археология в СССР* / Институт по изучению истории и культуры СССР, Исследования и материалы (серия 1-я, № 12), Мюнхен 1950, с. 52.

³ А.А. Непомнящий, *Неизвестный Николай Эрнст...*, с. 168.

⁴ А.Ю. Баукова, *Конференція 1926 р. в Керчі як аналог російських археологічних з'їздів*, Проблеми історії та археології України. Матеріали VIII Міжнародної научної конференції (9–10 ноября 2012 года), Харків 2012, с. 92. П. Курінний у своєму нарисі історії археологічних досліджень України навіть назвав її “Шістнадцятю Всеросійською археологічною конференцією в Керчі”: П. Курінний, *Історія археологічного знання про Україну* / Репринтне видання 1970 р. (Мюнхен), Полтава 1994, с. 116–117.

⁵ М.А. Миллер, *Указ соч.*, с. 51–53.

Водночас, аби підкреслити нові політичні умови розвитку археологічної науки в радянських республіках та офіційно відмежуватись від спадковості дореволюційних традицій, науковий з'їзд у Керчі отримав офіційну назву “конференції археологів СРСР”. Саме таке формулювання міститься в інформаційному листі, що його було розіслано разом з орієнтовною програмою напрямів секційних засідань по наукових установах союзних республік. Отримала ці папери на початку липня 1926 р. і Всеукраїнська академія наук.

Однак, аби включитись у роботу та створити офіційну делегацію для участі ВУАН у Керченській археологічній конференції, українські вчені несподівано для Оргкомітету конференції демонстративно відмовились від співпраці. Неясні згадки щодо цього інциденту зустрічаються у працях, присвячених історії археологічної науки у СРСР, однак його причини пояснені не були. Зокрема, М. Міллер писав, що “ігнорували конференцію (у Керчі – *В.К., О.М.*) і українські археологи з ВУАКом на чолі”⁶. Виявлені нами архівні матеріали дозволили з'ясувати причини негативного ставлення українських археологів до питання участі у Керченській конференції 1926 р. Висвітлити їх і покликана дана стаття.

За наявними у нашому розпорядженні архівними матеріалами, поетапність назрівання, розгортання та розв'язання конфліктної ситуації відбувалась у такій хронологічній послідовності.

2 липня 1926 р. до ВУАН від Організаційного комітету Головнауки РРФСР надійшов інформаційний лист про проведення у Керчі 5–10 вересня 1926 р. конференції археологів СРСР, що мала на меті підвести підсумки археологічним дослідженням Криму та Причорномор'я та окреслити перспективні програми подальшого археологічного вивчення “півдня СРСР”. ВУАН пропонувалось делегувати на конференцію своїх представників та повідомити теми виступів за доданою попередньою програмою.

5 липня 1926 р. документ був перенаправлений до Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК): оскільки конференція номінувалась археологічною, відповідно участь у ній мали брати представники саме цієї структури ВУАН. Голова ВУАК О. Новицький для прийняття рішення по цьому питанню скликав екстрений пленум Комітету: оскільки про склад делегації Головнаука просила повідомити до 15 липня, тож до остаточного рішення лишалось два тижні.

9 липня 1926 р. відбулось екстрене засідання пленуму ВУАКу. Під час засідання було наголошено, що, оскільки конференцію скликає

⁶ М.А. Міллер, *Указ. соч.*, с. 52.

виключно Головнаука РРФСР, її можна вважати тільки всеросійською, і аж ніяк не всесоюзною, тому що наукові управління інших республік не брали участі у її підготовці. Відповідно, збори прийняли рішення відмовитись від створення офіційної делегації, направивши до Керчі тільки представника ВУАКу з інформаційною метою та для привітання. Втім, вчені, до кола наукових інтересів яких входило дослідження археології Криму, мали абсолютну свободу у рішенні участі у науковій конференції.

10 липня 1926 р. виписку з протоколу екстреного пленуму ВУАКу було направлено до Управління наукових установ при Народному комісаріаті освіти УСРР (України).

17 липня 1926 р. Президія Української науки повністю погодилась з рішенням екстрених зборів ВУАКу, у свою чергу прийнявши також рішення про делегування на конференцію тільки одного представника з інформаційною метою.

21 липня 1926 р. відбулись екстренні збори ВУАКу, а також засідання Президії ВУАН, на яких було ухвалено рішення направити до Керчі двох представників – голову ВУАКу О. Новицького та члена ВУАКу А. Носова. Вочевидь, витяги з протоколів цих рішень були надіслані до Української науки.

26 липня 1926 р. від Української науки надійшов лист про цілковиту підтримку прийнятих Президією ВУАН та ВУАКом рішень. Крім того, Українська наука просила останній повідомити про ці спільні рішення всіх тих українських археологів, які мають намір взяти участь у Керченській археологічній конференції. Копії цих інформаційних листів, з посиланням на рішення Української науки від 26 липня, були підготовлені ВУАКом для наукових установ та музеїв. Втім, наразі ми не можемо достеменно встановити, до яких установ вони були розіслані, адже копії з архіву не мають конкретних адресатів.

9 серпня 1926 р. Українська наука звернулася з офіційним листом до Головної науки, у якому повідомляла, що, вважаючи Керченську конференцію не всесоюзною, а тільки всеросійською, не братиме офіційної участі у її засіданнях, обмежившись лише загальним привітанням та інформаційною доповіддю представника ВУАКу про розвиток археологічних досліджень в УСРР. Копію цього ж листа було направлено і до ВУАН.

14 серпня 1926 р. надійшов лист-відповідь, у якому Головнаука повністю погоджувалась із тим твердженням, що Керченська конференція носить саме всеросійський, а не всесоюзний характер. Втім, участь представників Української науки та ВУАКу, навіть тільки з інформаційною метою, віталася. Одночасно Головнаука зверталась з проханням посприяти участі

в конференції тим українським археологам, до кола наукових інтересів яких входять дослідження Криму.

19 серпня 1926 р. копія цього листа Головнауки Укрнаукою (з проханням повернути) була надіслана для ознайомлення до ВУАКу. Головнаука в основних положеннях повністю погодилась з рішеннями ВУАН, репрезентованої ВУАКом, та Укрнауки.

Власне так в основних ризах виглядає інцидент довкола статусності Керченської конференції, наслідком якого стала відмова ВУАКу у офіційному делегуванні своїх представників як учасників конференції. Звісно, може здатися, що конфлікт виник з причини непорозуміння, оскільки вказані у тексті інформаційного листа формулювання Оргкомітету Головнауки “конференція археологів СРСР” могли тлумачитись не стільки з всесоюзного статусу конференції, скільки з позицій учасників – археологів СРСР, що досліджують Крим та Північне Причорномор’я. Саме так пояснював пізніше статусність Керченської конференції керівник Головнауки Ф. Петров у приватній бесіді з О. Новицьким, принагідно поклавши всю провину за “неправильно” складений текст на завідувачку відділу по справах музеїв та охорони пам’яток мистецтва і старовини НКО Н. Троцьку. Водночас, вивчення епістолярних джерел, більш вільних від офіціозу, вказують на те, що організатори конференції все ж на початку дотримувались іншої думки щодо її статусу.

Зокрема, член Кримського оргкомітету з підготовки конференції М. Ернст у листах до Ф. Ернста називає її “всесоюзним археологічним з’їздом” або “всесоюзною конференцією археологів”⁷. Зміст, який вчений вкладав у цей термін, розкривається у рядках листа від 27 березня 1926 р.:

“Оскільки від нас (Кримського комітету – *В.К., О.М.*) виходила ініціатива, то ми продовжуємо тримати її в руках, випрацьовуємо програму ювілею та конференції, списки запрошених тощо. Спочатку Головнаука мала намір надати конференції характер, виключно присвячений керченській археології. За нашим наполяганням вона розширила програму в тому сенсі, що “на конференції читатимуться доповіді з області археології Криму та культур південної Росії, пов’язаних із Кримом”. Хоча з Кримом можна пов’язати все що завгодно, ми таки будемо наполягати, аби програма була ще більше розширена і містила в собі загалом всю російську археологію. Поза сумнівом, так і буде, навіть якщо в офіційній програмі буде значитись вищенаведена формула. Ми прагнемо того, аби це було продовженням минулих археологічних з’їздів”⁸.

⁷ А.А. Непомнящий, *Неизвестный Николай Эрнст...*, с. 168.

⁸ Цит. за: А.А. Непомнящий, *“Никак не могу переслать себя...”*, с. 161.

Наведені у листі міркування не лишають сумніву, що кримські організатори конференції прагнули надати їй статусу всесоюзного наукового з'їзду, чому абсолютно не противились представники Головнауки РРФСР. Стосовно УСРР, то, на думку М. Ернста, українським вченим варто також “проявити ініціативу” під час підготовки до конференції, однак їх роль зводилась тільки до створення “Комітету сприяння конференції”, а не повноцінного підготовчого комітету⁹.

Натомість, ВУАН, репрезентована ВУАКом, та Укрнаука дотримувались протилежного погляду, вважаючи за необхідне повноцінну участь українських вчених у підготовці конференції, до кола обговорення учасників якої входили і питання археологічних досліджень, у тому числі й на території УСРР. У разі ж підготовки Всесоюзної конференції, на думку членів ВУАКу, мали бути створені підготовчі комітети у всіх союзних республіках, які б делегували своїх представників за принципом союзного представництва до Організаційного комітету такої Всесоюзної конференції. Керченська конференція 1926 р. таким вимогам не відповідала, тож українські наукові установи відмовились від офіційного делегування на неї.

Водночас, незважаючи на те, що офіційної делегації ВУАКу та Укрнауки не було направлено до Керчі, присутні тут члени цих двох установ О. Новицький, А. Носов та О. Федоровський, а також представники музейної спільноти УСРР¹⁰, фактично сформували український представницький комітет, який суттєво впливав на подальше поведження учасників конференції та прийняття резолюцій рішень. Так, українська група офіційно заявила про свою неучасть у голосуванні за прийняття резолюцій, мотивуючи це рішення тим, що вони не є офіційною делегацією. Однак останнє рішення резолюції, що стосувалась подальшої підготовки майбутньої Всесоюзної археологічної конференції, було прийнято за наполяганням та “під диктовку” української сторони повністю в українській редакції щодо паритетного представництва союзних республік в Оргкомітеті.

На проголошену під час підготовки та проведення археологічної конференції ВУАКом та Укрнаукою принципову позицію щодо статусу археологічної конференції 1926 р. змушені були вважати і в подальшому. Саме тому термін “конференція археологів СРСР”¹¹ тлумачився у вузькому значенні не “всесоюзної археологічної конференції”, а у значенні

⁹ А.А. Непомнящий, *Неизвестный Николай Эрнст...*, с. 169.

¹⁰ С. Дложевський (Одеса), В. Пархоменко (Дніпропетровськ), Д. Сердюков (Мелітополь), М. Сібільов (Ізюм) та А. Щербак (Суми).

¹¹ Л. Мацулевич. *Конференция археологов СССР в Керчи*, Сообщения ГАИМК 1 (1926) 271–286.

наукового з'їзду представників різних союзних республік, до кола наукових інтересів яких належать питання, що розглядаються на конференції¹². З огляду на це, абсолютно неправомірним є вживання стосовно конференції в Керчі 1926 р. (як і наступної – у Херсонесі 1926 р.) терміну “Всесоюзна”¹³, адже такого офіційного статусу вона ніколи не мала. Це зазначали й самі учасники конференції, зокрема, А. Маркевич, який писав, що “за формальними причинами конференція не могла мати всесоюзного характеру”, хоча вона все ж “вийшла вдалою та мала характер справжнього археологічного з'їзду у всесоюзному масштабі”¹⁴.

* * *

Архівні матеріали, що висвітлюють історію інциденту довкола питання про статус Керченської археологічної конференції 1926 р., зберігаються у особистому фонді академіка ВУАН Олексія Петровича Новицького (ф. 279) Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Це переважно друковані копії витягів з протоколів, листів, проектів вітальних слів та резолюцій, що пройшли через руки голови ВУАКу та, на той час, виконувача обов'язків неодмінного секретаря ВУАН О. Новицького. Тверда позиція вченого щодо всеросійського (а не всесоюзного) статусу археологічної конференції у Керчі, підтримана членами ВУАКу та Укрнаукою, дозволила розв'язати цей термінологічний конфлікт на користь саме українського варіанту тлумачення статусності наукового з'їзду 1926 р.

Оскільки ці документи розкривають досі невідому сторінку історії кримознавства зокрема та історії розвитку української археології загалом, вважаємо за доцільне повністю опублікувати означені матеріали, включаючи не тільки копії протоколів, листів та резолюцій, а й також інформаційні листи Оргкомітету конференції Головнауки, що й спричинили конфлікт, та звіт О. Новицького про результати поїздки до Керчі 1926 р. Документи друкуються мовою оригіналу зі збереженням стилістичних особливостей правопису 1920-х рр.

¹² Саме так проходила наступна археологічна конференція у Херсонесі: *Вторая конференция археологов СССР в Херсонесе 10–13 сентября 1927 года. По случаю столетия Херсонесских раскопок (1827–1927)*, Севастополь 1927.

¹³ А.А. Непомнящий. *К истории Второй Всесоюзной конференции археологов СССР в Херсонесе: новые документы*, Матеріали 11-ї Всеукраїнської наукової конференції “Актуальні питання історії науки і техніки” (4–6 жовтня 2012 р., м. Київ), Київ 2012, с. 74–76.

¹⁴ А. Маркевич. *Керченская конференция археологов*, SK 1 (1927) 320.

1. Інформаційний лист про підготовку конференції, 2 липня 1926 р.

Во Всеукраинскую академию наук¹⁵

В связи с исполняющимся в текущем году столетием Керченского археологического музея и раскопок на Керченском полуострове – в г[ороде] Керчи на 5–10 сентября с[его] г[ода] созывается конференция археологов СССР¹⁶, имеющая задачей подведение итогов исследовательских археологических работ по изучению культур Причерноморья и в частности Крыма и обсуждение программных и методологических вопросов, связанных с дальнейшей археологической работой на Юге СССР¹⁷. Общая программа занятий конференции прилагается.

Организационный комитет по созыву конференции просит Вас делегировать на конференцию своих представителей, уведомив о количестве делегированных лиц не позднее 15-го июля с[его] г[ода] и о темах докладов по прилагаемой программе, которые Ваши представители желают предложить на обсуждение конференции, не позднее 1-го августа (тезисы к указанным темам могут быть представлены позже, но во всяком случае до 15-го августа с тем, чтобы они могли быть включены в № 1 Бюллетеня конференции).

Участникам конференции будет предоставлено бесплатное помещение и проезд при экскурсионном осмотре керченских и таманских памятников.

Уведомления об участии в конференции, а также темы и тезисы докладов Организационный комитет просит направлять непосредственно ему по адресу Главнауки РСФСР (Москва, Чистые Пруды, 6)¹⁸.

Организационный комитет.

IP НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 2, друк¹⁹.

¹⁵ Слова написані від руки. У лівому верхньому куті заповнений штамп: “РСФСР, НКП, Главнаука. Организационный комитет по созыву юбилейной археологической конференции в г. Керчи. 2 июля 1926 г. № 7676”.

¹⁶ Слова “археологов СССР” підкреслені зеленою ручкою. Судячи з інших документів з фонду О. Новицького, він часто практикував підкреслення зеленою ручкою, нерідко окремі документи також писалися цими чорнилами. Звідси можемо висувати, що підкреслення в інформаційному листі здійснені самим Новицьким.

¹⁷ Слова “Юге СССР” підкреслені зеленою ручкою.

¹⁸ “Главнаука” – Головне управління науковими, науково-художніми та музейними закладами РСФСР – радянський орган координації та управління наукових досліджень та пропаганди науки та культури у 1921–1930 рр., складова Народного комісаріату освіти (“Наркомпрос”) РСФСР.

¹⁹ Главлит 65544. Типография ГАХН Главнауки НКП. Каляевская 33. Тираж 100.

2. Орієнтовні напрями роботи Керченської конференції, 2 липня 1926 р.

Программа
занятий Археологической конференции в г. Керчи
5–10 сентября 1926 года.

Пленарные заседания:

1. Керченский археологический музей и его работа за 100 лет.²⁰
2. Итоги исследовательских археологических работ в Причерноморье и в частности в Крыму.
3. Общие программные и методологические вопросы, связанные с археологической работой на юге СССР.
4. Состояние памятников древности в Крыму и мероприятия по их охране.

Секционные заседания:

I. Секция первобытной археологии.

1. Древнейшие пещерные памятники в Крыму.
2. Крымские памятники неолитической эпохи.
3. Вопрос о киммерийской культуре.

II. Секция Ирано-Эллинской археологии Причерноморья и Крыма

1. Скифская культура.
2. Сарматская -||-
3. Эллинская -||-
4. Римская -||-

III. Секция Средневековой археологии Крыма и Причерноморья

1. Готская культура.
2. Византийская -||-
3. Хозарская -||-
4. Славянская -||-
5. Культура итальянских колоний.
6. Тюркская культура.

Во время Конференции будут организованы экскурсии по осмотру памятников Керчи и Таманского полуострова.

Организационный комитет.

ИР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 3, друж²¹.

²⁰ Означена тема була висвітлена у підготовленій та виданій до конференції монографії: Ю. Марти. *Сто лет Керченского музея (исторический очерк)*, Керчь 1926, 96 с.

²¹ Главлит 65543. Тип. ГАХН Главнауки НКП. Каляевская 33. Тираж 500.

3. *Витяг з протоколу екстреного засідання пленуму ВУАК, 9 липня 1926 р.*

Виписка з протоколу екстреного засідання пленуму ВУАК²² 9/VII 1926 р.

Слухали:

I. Відношення організаційного комітету при Главнауке РСФСР по созиву ювілейної археологічної конференції в м. Керчі з пропозицією прислати на конференцію від Української академії наук своїх представників. Конференція має відбутись в м. Керчі 5–10 вересня б[іжучого] р[оку].

Ухвалили:

I. 1). Радо вітати Керченський музей з нагоди святкування ювілею сторіччя заснування Музею; вітати також робітників науки, що зібрались на першу після світової війни конференцію для вирішення важливих питань археології Півдня. Для привітання послати на конференцію представника ВУАК'а.

2). З огляду на те, що археологічна конференція в Керчі організована і скликається лише Главнаукою РСФСР, вважати її невсесоюзною, а тому – щодо питань, зазначених в програмі занять конференції, які стосуються археології Приєрноморр'я, – вважати, що вони обговорюватимуться лише відносно тої частини Приєрноморр'я, що входить в склад РСФСР, а програмові й методологічні питання зв'язані з Українським Приєрноморр'ям на конференції не розглядатимуться. З огляду на це, матеріялу до виступів на конференції по цим питанням не підготовляти. Комітету вважає, що питання, які стосуються організації дослідів не одної Республіки Радянського Союзу, а декількох Республік, мусять розглядатись на все-союзних конференціях, організованих усіма зацікавленими Республіками.

3). Вважати бажаним участь українських вчених в Керченській археологічній конференції, і саме в розробці ними тих питань, що зв'язані з археологічним минулим Крима. Але доклади про окремі археологічні досліді, що переводяться зараз в Україні, вважати недоцільними й небажаними, оскільки вони являються лише частиною теї планомірної роботи, яку організувала в галузі археології в порозумінні з ріжними науковими закладами України Українська академія наук. Доклади про ці роботи й обговорення їх і будуть головним змістом теї конференції, що після закінчення першого ціклу наміченого плану організує Укрнаука²³.

²² Всеукраїнський археологічний комітет – науково-дослідна та пам'яткохоронна установа при I відділі ВУАН (історико-філологічний). Сворений у 1924 р. на базі археологічного комітету ВУАН, проіснував до 1934 р., коли був реорганізований у Інститут матеріальної культури.

²³ “Укрнаука” – Управління наукових установ при Народному комісаріаті освіти УСРР.

Поруч з цим вважати доцільним широкий інформаційний доклад представника ВУАК'а про ту дослідчу роботу, що проводиться на Україні в галузі археології.

4). Прохати Укрнауку дати відповідні директиви, щодо форми і змісту виступів, тім українським ученим, що бажають прийняти участь в конференції.

5). Прохати Укрнауку повідомити Комітет про термін улаштування першої Української археологічної конференції, аби можна було своєчасно пристосувати існуючі плани дослідів до цього терміну і надати Конференції потрібної широти і закінченості.

Голова ВУАК'а:

Вчений секретар.

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 4–4зв., машинопис.

4. Звернення ВУАКу до Укрнауки про рішення пленуму, 10 липня 1926 р.

До Укрнауки²⁴.

5-го цього липня Академія наук одержала від “Организационного комитета по созыву юбилейной археологической конференции в Керчи” запрохання делегувати на конференцію представників, з умовою повідомити не пізніше 15 липня про кількість представників і про теми докладів не пізніше 1-го серпня.

Академія передала цю справу на розгляд ВУАК'ові, який свою постанову надіслав 10-го цього липня.

З протоколу ясно видні погляди ВУАК'а, що являються на думку Комітету мінімумом принципових вимог, від яких не можна відмовитись. З огляду на те, що сама справа дуже складна і з принципового боку дуже важлива, ВУАК вирішив за необхідне негайно сповістити Вас про постанову Пленума й разом з цим прохати Вас повідомити, як скоро можна сподіватися скликання першої Української археологічної конференції.

Голова ВУАК, академік

Вчений секретар ВУАК

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 5–5зв., машинопис.

²⁴ У лівому верхньому куті прописом: “14 липня 1926 р. № 767”.

5. Витяг з протоколу зборів ВУАК, 21 липня 1926 р.²⁵

Виписка з журналу екстрених зборів Всеукраїнського археологічного комітету від 21/VII 1926 року

Слухали:

2. Питання про представництво на Керченській ювілейній археологічній конференції, що має відбутись 5–10²⁶ вересня р[оку] поточного.

Ухвалили:

2. Ухвалити точку погляду Президії та її формулювку відношення до Археологічної конференції в Керчі.

З огляду на те, що запрошення на конференцію в Керчі було одержано УАН, прохати Академію делегувати акад[еміка] О.П. Новицького²⁷ та А.З. Носова²⁸ і доручити їм репрезентацію ВУАК.

З оригіналом згідно. Управсправами ВУАК.

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 6, машинопис.

6. Протокол засідання Президії ВУАН, 21 липня 1926 р.

Протокол засідання Президії української академії наук
21-го липня 1926 року.

Присутні: Зам[існик] голови УАН, акад[емік] А.В. Корчак-Чепурківський²⁹, зам[існик] голови Управи акад[емік] І.І. Шмальгавзен³⁰ і зам[існик] Неодмінного Секретаря О.П. Новицький.

1. Слухали: витяг з журналу екстрених зборів Всеукраїнського археологічного комітету УАН такого змісту: з огляду на те, що запрошення на Археологічну конференцію в Керчі, що має відбутися 5–10 вересня ц[ього] р[оку], було одержано лише Академією, а не Комітетом, прохати Академію делегувати акад. О.П. Новицького та А.З. Носова на згадану Конференцію й доручити їм репрезентацію ВУАК.

²⁵ У лівому верхньому лівому куті прописом зазначено: “21 липня 1926. № 787”.

²⁶ Цифри виправлені червоною ручкою. До цього були надруковані “1–5”.

²⁷ Новицький, Олексій Петрович (1862–1934) – історик, археолог, мистецтвознавець. Академік ВУАН (1922), професор Київського археологічного інституту (1922), згодом заступник ректора (1923), голова Всеукраїнського археологічного комітету (з 1924).

²⁸ Носов (Носів), Анатолій Зіновійович (1883–1941) – археолог, антрополог, етнограф, науковий співробітник Музею антропології ВУАН, виконував обов’язків завідувача Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка (1922), член ВУАК.

²⁹ Корчак-Чепурківський, Авксентій Васильович (1857–1947) – лікар-гігієніст, епідеміолог, дійсний член ВУАН (1921). Приват-доцент (1903–1918), згодом завідувач (1918–1923) кафедри гігієни Київського університету, директор Інституту експериментальної медицини та епідеміології (з 1921).

³⁰ Шмальгаузен, Іван Іванович (1884–1963) – зоолог-морфолог, дійсний член ВУАН (з 1922), академік АН СРСР (з 1935). З 1921 р. – викладач Київського університету.

Ухвалили: делегувати на Археологічну конференцію в Керчі акад[еміка] О.П. Новицького та А.З. Носова.

2. Ухвалили затвердити командировання акад. І.І. Шмальгавзена на 1,5³¹ місяці до Севастополя задля робіт на Біологічній станції³² та доставити йому льготу проїзду.

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 7, машинопис.

7. Лист від Укрнауки до ВУАК, 26 липня 1926 р.³³

До Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН.

Укрнаука згоджується з думками, що висловлені у протоколі екстреного засідання Пленуму ВУАК з 9 липня 1926 р. з приводу закликання Оргкомітету Головнауки РСФРР на юбілейну археологічну конференцію у Керчі та затверджує Ваші постанови.

З свого боку – Укрнаука, вважаючи зазначену конференцію не Всесоюзною, а тільки Всеросійською, бо Наркомос УСРР не приймає участі у скликанні цієї конференції, командире на Конференцію одного представника тільки з інформаційною метою, яко гостя (Постанова Президії Укрнауки з 17. VII б[іжучого] р[оку]).

Укрнаука прохає Вас повідомити про все це тих українських археологів, що будуть персонально приймати участь у Конференції. Вашому ж представникові пропонуйте заїхати, по дорозі у Керч, до Харкова, аби умовитися по форму та зміст виступу українських офіційних представників.

Заст[упник] Наркомосвіти	/Ряппо/	Ряппо ³⁴
Заст[упник] Завукрнаукою	/Дубровський/	Дубровський ³⁵
Секретар	/Кустанович/ ³⁶	Кобзей-Сияк ³⁷

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 8, машинопис.

³¹ Цифра виправлена просто на “1”. Адже поверх цифри “5” надрукована скобка.

³² Севастопольська біологічна станція була утворена у 1871 р. з метою наукового дослідження флори та фауни Чорного моря, упорядкування отриманих знань, сприяння науковим студіям. З 1963 р. разом з Одеською та Карадаською біологічними станціями стала основою для створення Інституту біології південних морів АН УРСР (нині – Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського НАН України).

³³ На бланку НКО, у лівому куті штамп: “УСРР. Народний Комісаріят Освіти. Харків, вул. Артема, ч. 29. Телефони: канцелярія – 23–81; бюро довідок – 23–87”. Зверху вихідний номер та дата “26/VII 1926 р. № 39553/ар”.

³⁴ Ряппо, Ян Петрович (1880–1958) – педагог, радянський політичний діяч, заступник народного комісару освіти УСРР (1921–1928).

³⁵ Дубровський, Василь Васильович (1897–1966) – історик, архівіст, завідувач музейної секції Укрнауки. Репресований. Заарештований 1934 р., до 1939 р. був ув’язнений. Під час війни емігрував до Німеччини, з 1956 р. – до США.

³⁶ Підпис добре читається. Особа не ідентифікована.

³⁷ Особа не ідентифікована.

8. Лист від ВУАК до наукових установ, кінець липня 1926 р.³⁸

До .

У зв'язку з можливим запрошенням окремих українських учених на археологічну конференцію в Керчі, що її скликається Главнаукою РСФСР з нагоди 100-літнього ювілею Керченського музею, ВУАК уважає за свій обов'язок інформувати Вас про те, що він утримується від участі в її роботах. На думку ВУАК доповіді українських учених можливі лише в тому разі, коли вони трактуватимуть теми археології Криму.

Додаток: копія відповіді Укранауки до ВУАК від 26/VII 1926 за № 39553/ар.

Голова ВУАК, академик

/О. Новицький/

Вчений секретар ВУАК

/М. Рудинський³⁹/

Управсправами ВУАК

/К.⁴⁰ Антонович⁴¹/

IP НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк.25, машинопис.

9. Лист від ВУАК до музейних установ, кінець липня 1926 р.⁴²

До Музею.

З нагоди 100-літнього ювілею Керченського музею, Главнаукою РСФСР між 5–10 вересня р[оку] б[іжучого] в Керчі скликається археологічну конференцію, присвячену освітленню питань археології Криму й прилеглих до Чорномор'я земель. До участі в конференції запрошуються археологічні сили з усього Союзу.

З огляду на те, що в організації конференції Наркомосвіта УСРР участі не брала, що перед всесоюзною конференцією бажано провести конференції окремих Республік Союзу і що до влаштування такої конференції Укранаука приступила ще торік – ВУАК ухвалив утриматися від участі в роботах Керченської конференції.

³⁸ Надруковано на бланку ВУАК. У лівому верхньому куті незаповнений штамп: “УСРР – USSR. Всеукраїнська академія наук. Всеукраїнський археологічний комітет. Académie des sciences d'Ukraine. Comité archéologique d'Ukraine. Київ – Kyiv”.

³⁹ Рудинський, Михайло Якович (1887–1958) – археолог, музейний діяч, співробітник археологічних установ ВУАН (1924–1934). Репресований. Заарештований 1934 р. Після відбуття покарання повернувся до Києва (1944), співробітник Інституту археології АН УРСР. Реабілітований 1989 р.

⁴⁰ В оригіналі помилково надрукована літера “А.” замість “К.”.

⁴¹ Антонович-Мельник, Катерина Миколаївна (1859–1942) – історик, археолог, член НТШ, співробітник ВУАН (з 1919), заступник голови археологічного відділу ВУАК (з 1921).

⁴² Надруковано на бланку ВУАК. У лівому верхньому куті незаповнений штамп: “УСРР – USSR. Всеукраїнська академія наук. Всеукраїнський археологічний комітет. Académie des sciences d'Ukraine. Comité archéologique d'Ukraine. Київ – Kyiv”.

Думку ВУАКа було прийнято Укрнаукою.

Українська Академія наук має надіслати до Керчі своїх представників для привітання Керченського музею з нагоди 100-літнього ювілею.

Подаючи це до Вашого відому, ВУАК надсилає копію відношення Укрнауки до ВУАК від 26/VII 1926 за № 39553.

Голова Вуак, академик	/О. Новицький/
Вчений секретар ВУАК	/М. Рудинський/
Управсправами ВУАК	/К. ⁴³ Антонович/

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 24, машинопис.

10. *Лист від Укрнауки до Головнауки, 9 серпня 1926 р.*⁴⁴

В Главнауку Наркомпроса РСФСР.

Копия Украинской академии наук.

Наркомпрос УСССР извещает, что рассматривает Археологическую конференцию в Керчи 5–10. IX. 1926 г., как Всероссийскую, а не Всесоюзную, потому что Укрнаука не принимала участия в созыве этой конференции и не была приглашена участвовать в этом созыве. Поэтому Президиум Укрнауки в заседании 17. VII. 1926 г., заслушав печатное извещение об этой конференции, присланное оргбюро по созыву Конференции при Российской Главнауке, постановил – ограничиться посылкой своего представителя с целью взаимной информации и принесения приветствия по случаю столетнего юбилея Керченского музея. Поэтому находим возможным поставить на Конференции только информационный доклад представителя Всеукраинского археологического комитета Укр[аинской] академии наук о научно-исследовательской работе в УСССР в области археологии.

Зам. наркома просвещения	/Ряппо/	Ряппо
Зам. завукрнаукою	/Дубровський/	Дубровський
Секретарь	/Кустанович/ ⁴⁵	Кобзей-Сия

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 10, машинопис.

⁴³ В оригіналі помилково надрукована літера “А.” замість “К.”.

⁴⁴ У лівому верхньому куті заповнений олівцем штамп: “Комісаріат освіти. 26/VII 1926. № 39500/ар.”, над ним фраза “до відома”. Зверху ручкою дописано: “9/VIII – 26. № 424”.

⁴⁵ Підпис добре читається.

11. *Лист від Головнауки до Укрнауки, 19 серпня 1926 р.*⁴⁶

Копія

До ВУАК.

Надсилаємо до Вашого відома № 9404 з 14⁴⁷/VIII від Головнауки
РСФРР. Прохаємо повернути.
ЗавУкрнауки /Яворський⁴⁸/
Зав.Музсекцією /Дубровський/
Секретар /Кустанович/
На в. исх. № 39500/ар.

В Народный Комиссариат Просвещения УССР⁴⁹.

Главнаука Наркомпроса РСФСР сообщает, что созываемая в Керчи 5–10/IX – [19]26 г. археологическая конференция действительно имеет по своей программе не Всесоюзное, а местное значение, как непосредственно связанная с юбилеем Керченского музея и вопросами изучения археологии Крыма, а также и Северного Причерноморья, поскольку эта последняя область состояла в отдаленном прошлом в близких культурно-экономических отношениях с Крымом. К участию же в работах Конференции привлекаются те ученые специалисты, независимо от их принадлежности к той или иной Союзной Республике, которые могут на основе своих научных изысканий способствовать разрешению основных проблем археологии Крыма. В силу указанного выше местного значения Керченской конференции, организация самого созыва выполняется Крымохрисом под общим наблюдением и научным руководством Главнауки Наркомпроса РСФСР, без привлечения к организационной работе представителей Союзных Республик, как таковых.

⁴⁶ У лівому верхньому куті міститься копія штамп: “УРСР. Народний комісаріат освіти. 19/VIII – [19]26 р. № 44021/нд 30”.

⁴⁷ В оригіналі надруковано “4”. Однак це помилка, адже лист, на який відповідає Головнаука, датований 9-м числом.

⁴⁸ Яворський, Матвій Іванович (1885–1937) – історик, політичний діяч, дійсний член ВУАН (1929). У 1920-х рр. завідував управлінням Укрнауки, пізніше очолював історичний відділ Всеукраїнського інституту марксизму-ленінізму. Репресований. Заарештований 1932 р., 1937 р. розстріляний. Реабілітований 1989 р.

⁴⁹ Ліворуч надруковано копію штамп: “РСФСР. Наркомпрос. Главное Управление научными, научно-худож[ественными], музейн[ыми] и по охране природы учрежд[ениями]. Главнаука. Отдел Музейный. 4 августа 1926 г. № 9404”. Рік вписаний від руки зеленим чорнилом самим О. Новицьким. Нижче надруковано: “О керченской археолог[ической] конференции”.

Участье представителя Укрнауки в научных работах Конференции представляется чрезвычайно желательным, также как и информационный доклад представителя Всеукраинского археологического комитета о научно-исследовательской работе в УССР в области археологии, в той части этой работы, которая, в связи с задачами Конференции, имеет непосредственное отношение к древностям Причерноморья, близким к памятникам древней культуры Крымского полуострова.

Одновременно Главнаука Наркомпроса РСФСР просит Укрнауку оказать содействие прибытию на конференцию тех отдельных археологов УССР, работы которых ближайшим образом связаны с научными задачами, стоящими перед Керченской конференцией.

И.о. Начальника главнауки /підпис/

Заведующий Музейным отделом /підпис/⁵⁰

И.о. заведующего секретариатом: /підпис/⁵¹

З оригіналом згідно:

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 11–11 зв., машинопис.

12. *Проект вітального слова української делегації, 5 вересня 1926 р.*

Українська академія наук доручила нам вітати Керченський археологічний музей з його сторічним ювілеєм.

Вітаємо разом з цим і шановне зібрання археологів, що з'їхалися з різних країн Сходу з приводу цього ювілею.

Таке ж саме свято збиралися й ми улаштувати торік з такого ж приводу. Та ж сама записка І.О. Стемповського⁵² про необхідність утворення музеїв у Новоросії, яка викликала 1926 р. відкриття музею Керченського, спочатку 1825 р., викликала відкриття Одеського музею, навіть першим директором цих обидвох музеїв був оден і той самий Іван Павлович Бларамберг⁵³. І ми сподівались улаштувати з приводу ювілею Одеського музею всеукраїнську археологічну конференцію; чимало в нас було вже

⁵⁰ Зверху зеленим чорнилом рукою О. Новицького дописано “Н. Троцькая”. Сєдова (Троцька), Наталія Іванівна (1882–1962) – політична діячка, завідувач відділу по справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини Народного комісаріату освіти РСФСР (1918–1928). Друга дружина Л. Троцького.

⁵¹ Нижче рукою О. Новицького дописано “Є приписка червоним чорнилом: Г. (Так в оригіналі, правильно В. – В.К., О.М.) Дубровський. З командіруванням вельми важко, бо нема грошей. 11/8 916 М.Я(ворський)”.

⁵² Стемповський, Іван Олексійович (1789–1832) – археолог та краєзнавець, градоначальник Керчі (1828–1832), один із засновників Одеського (1825) та Керченського (1826) музеїв.

⁵³ Бларамберг, Іван Павлович (1772–1832) – археолог, один з перших дослідників причорноморських старожитностей.

зроблено для цього, працювали три комісії, скликано було підготовчу нараду, наслідки котрої не можна не визнати дуже важливими, але все це розбилося о брак грошей.

Дякуючи тому, що Керченський музей належить не до УССР, а до РСФСР, що перебуває у порівняно ліпшому фінансовому становищі, проти УССР, він має можливість досягнути того, чого не вдалося його братові – Одеському музеєві – зібрати на конференцію археологів, котрі стільки років не мали можливості збиратися.

Вітаємо ще раз цю археологічну конференцію і ювіляра й щиро бажаємо усяких успіхів на шляху розробки археологічних питань.

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 13, машинопис.

13. Заява українських учасників конференції, 9 вересня 1926 р.⁵⁴

Заявление Украинской группы делегатов на Керченской конференции

На повестке Конференции стоят, в числе других, вопросы организационного и методического характера, по которым, вероятно, будут приняты те или иные постановления.

В виду этого, украинская группа делегатов признала своевременно заявить, что вопросы указанного рода усиленно разрабатываются и на Украине, но до осуществления Украинской археологической конференции являются не решенными в общем порядке.

Не имея, таким образом, надлежащих директив, украинская группа в настоящий момент воздерживается от голосования по всем ответственным вопросам.

9/IX. 1926.

Ол. Новицкий

О. Федоровский⁵⁵

А. Носов⁵⁶

Н. Сибилев⁵⁷

Д. Сердюков⁵⁸

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк. 12, машинопис.

⁵⁴ У правому верхньому куті олівцем дописано: “дублікат”.

⁵⁵ Федоровський, Олександр Семенович (1885–1939) – український геолог, палеонтолог, археолог. У 1920 рр. керував підсекцією археології етнологічно-красназничої секції Науково-дослідної катедри Історії України, перетвореної 1929 р. на Інститут історії матеріальної культури. Також очолював Харківський Археологічний музей. Професор Харківського державного університету.

⁵⁶ Підпис ідентифікується не зовсім впевнено.

⁵⁷ Сибілев, Микола Вікентійович (1873–1944) – археолог-красназнавець, завідувач Ізюмського красназничого музею з часу його заснування (1920).

⁵⁸ Сердюков, Дем'ян Якович (1863–1934) – протягом 1920-х рр. – головний збергач та завідувач Мелітопольського красназничого музею.

14. *Звіт голови ВУАК О. Новицького про участь у конференції, 1926 р.*

Про командировання на Археологічну конференцію у Керчі

У липні місяці Академія дістала від “Организационного Комитета по созыву юбилейной археологической конференции в г. Керчи” заклики взяти участь у цій конференції.

Цей паперець складено було так невдало, що можна було тлумачити його хто як схоче. Сказано було “созывается конференция археологов СССР”, що можна було прийняти за всесоюзну конференцію. Так саме в словах “обсуждение вопросов, связанных с дальнейшей археологической работой на юге СССР” можна під “югом СССР” розуміти й Крим, можна і південну Україну.

А з огляду на те, що в організації згаданої конференції Наркомсвіта УСРР участі не брала, що перед всесоюзною конференцією бажано провести конференції окремих Республік Союзу і що до влаштування такої конференції Укрнаука приступила ще торік, ВУАК, на обмірковання котрого я передав цей матеріял⁵⁹, ухвалив утриматися від участі в роботах Керченської конференції. З ним цілком згодилася і Укрнаука й послала до Головнауки Наркомсвіта РСФСР відповідний відпис. Тоді лише з’ясувалось, що й Головнаука вважає конференцію не всесоюзною, а місцевого значіння.

Таким чином на конференцію поїхали один представник від Укрнауки, проф. О.С. Федоровський і два представники від УАН, я та А.З. Носів і обмежились тільки привітанням з приводу ювілею та з приводу археологічної конференції – першої після революції.

Треба зауважити, що з боку відношення до України конференція пройшла цілком добре. Мене, як представника УАН, було обрано, разом з представником Російської академії, членом Президіуму; наше привітання поставлено було у чергу безпосереднє за акад. Марром⁶⁰ – представником Російської академії наук. Представник Головнауки РСФСР, Ф.М. Петров⁶¹ висловив свій жаль з приводу вищезгаданих непорозумінь, які, на його думку, виникли було через Н.І. Троцьку, й був дуже задоволений, що бачить на конференції представників України. Мало того, пакт 8-й резолюції пленуму конференції написан під нашу диктовку⁶².

⁵⁹ Як виконувавший тоді обов’язки Неодмінного Секретаря Академії (прим. О. Новицького).

⁶⁰ Марр, Микола Якович (1864–1934) – лінгвіст, історик, етнограф, археолог, академік Петербурзької АН (1912), згодом академік та віце-президент АН СРСР.

⁶¹ Петров, Федір Миколайович (1876–1973) – радянський партійний діяч, керівник Головнауки Наркомсвіта РСФСР у 1922–1928 рр.

⁶² Не можу тут не зазначити з приємністю, що за весь час конференції українські делегати держалися до купи, що зробило враження на останніх членів конференції надзвичайно сплоченої нації (прим. О. Новицького).

Крім нас з А.З. Носовим та представником Укрнауки проф[есором] О.С. Федоровським, від України були ще: проф[есор] С.С. Дложевський⁶³ від Одеського музею та від ІНО, проф. В.О. Пархоменко⁶⁴ від Дніпропетровського музею, Д.Я. Сердюков від Мелітопольського музею, М.В. Сібільов від Ізюмського музею, А.П. Щербак⁶⁵ від Сумського музею, був ще наш академік В.П. Бузескул⁶⁶, але як представник Російської академії. Крім Української Республіки були ще по одному представникові від Грузії та від Азербайджана – проф[есор] Г.К. Ніорадзе⁶⁷ (Тифліський університет) і проф[есор] В.М. Зуммер⁶⁸ (Азербайдж[анський] університет) і оден закордонний, проф[есор] Арне⁶⁹ від Стокгольмського музею; останні були або з РСФСР, або з республік автономних, особливо, звісно, з Кримської.

Вважаючи на постанову ВУАК'а і Укрнауки, українська група делегатів на конференції подала таку заяву: “на повестке конференції стоять, в числе других, вопросы организационного и методического характера, по которым, вероятно, будут приняты те или иные постановления. Ввиду этого украинская группа делегатов признала своевременным заявить, что вопросы указанного рода усиленно разрабатываются и на Украине, но до осуществления украинской Археологической конференции являются нерешенными в общем порядке. Не имея, таким образом, надлежащих директив, украинская группа в настоящий момент воздерживается от голосования по всем ответственным вопросам”.

⁶³ Дложевський, Сергій Степанович (1889–1930) – філолог, археолог. Директор Одеського археологічного інституту (з 1920), директор Одеського історико-археологічного музею (з 1920), викладач Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1925–1928).

⁶⁴ Пархоменко, Володимир Олександрович (1880–1942) – історик, археолог, викладач Київського археологічного інституту (з 1921), співробітник ВУАН (1921), професор Дніпропетровського інституту народної освіти та керівник відділу Дніпропетровського обласного історико-краєзнавчого музею (1925–1929). Репресований. Заарештований 1929 р., засуджений до 10 р. таборів. За інвалідністю звільнений достроково у 1933 р., мешкав у Ленінграді, де помер під час блокади. Реабілітований 1989 р.

⁶⁵ Щербак, Антон Петрович (1863–1930) – радянський політичний діяч, член Сумського окрвиконкому, один з фондоутворювачів Сумського краєзнавчого музею (археологія, історія революційного руху).

⁶⁶ Прізвище вписане від руки. Бузескул, Владислав Петрович (1858–1931) – історик античності, професор Харківського університету (1885–1924), академік РАН (1922), академік ВУАН (1925).

⁶⁷ Ніорадзе, Георгій Капланович (1886–1951) – археолог, член-корр. АН Грузинської РСР (1946).

⁶⁸ Зуммер, Всеволод Михайлович (1885–1970) – історик мистецтва, орієталіст, завідувач кафедри історії мистецтв Бакінського університету, доцент (1923), професор (1924). Репресований. Заарештований 1933 р., засуджений до п'яти років заслання. Звільнений 1937 р. достроково. По звільненню переїхав до Ташкента, викладав у Середньоазіатському державному університеті.

⁶⁹ Арне, Туре (1879–1965) – археолог, співробітник Історичного музею Швеції.

Перехожу до огляду праць конференції.

Як висловився представник Головнауки РСФСР, М.Ф. Петров, “одним з завдань цієї конференції було з’ясувати робітникам, чому ми охороняємо пам’ятники старовини, чому це потрібно для Радянського союзу. Другим завданням її було – підвести підсумок наукових дослідів по археології. Ця конференція, казав він, з’явиться готуванням (преддверием) до всесоюзної конференції. Крім того, конференція ця має величезне громадянсько-політичне значіння: вона з’являється першою в радянських умовах, першою в Криму, першою у Керчі. Участь у неї партійних, професійних та радянських організацій ще більше підвищують її значіння. Наслідком цієї конференції повинна з’явитися організація цілого ряду наукових установ з широким втягненням до них робітників і селян”.

У тому ж дусі була промова й представника ЦК’а Раднаркому Криму т[овариша] Нагаєва⁷⁰. У Радянському Союзі, казав він, наука йде до широких кол громадянства й разом з широкими колами громадянства. У тому і єсть заклад її надзвичайного й неможливого в інших умовах розвитку. Між археологами Європи, додав він, панує думка, що за середньовіччя татари нічого крім розрухи для культури не принесли. Але ж розкопки останнього часу та знахідки пам’яток старовини виявили як раз протилежне: татарська культура внесла много нового у загальну культуру народів.

Спочуття до конференції народних мас дійсно не можна не занотувати. Не кажучи про офіційних представників усяких організацій, які привітали конференцію, за час одного з засідань, прийшло 300 чоловік татар і прислали на саме засідання двох своїх представників з привітанням, після чого до них вийшов М.Ф. Петров і мав з ними розмову.

Таку популярність викликало особливо заснування окремої тюрко-татарської секції, котра спочатку не передбачалася, котру ще зовсім не знає розіслана Організаційним Комітетом “Програма занять”, і про котру ми вперше почули лише у Керчі. Така секція, коли конференція відбувається в Криму, безперечно була необхідна, й вона то й надала їй таке значіння.

По щастю, коли Організаційний комітет не подумав своєчасно про татарську секцію, то все ж сама Кримська влада організувала ще 1925 р. наукову експедицію для виучення Криму. Ця експедиція розділилася на дві частини: одна з них, археологічна, попрямувала до Старого Криму⁷¹,

⁷⁰ Особа не ідентифікована.

⁷¹ Старий Крим (тат. Ескі К’ирим) – у XIII–XV ст. місто було резиденцією намісника золотоординського хана, а також важливим транзитним пунктом торгівлі. Нині – місто районного підпорядкування Кіровського району Автономної республіки Крим України.

друга, етнографічна – в найбільше закутні села західної, північної та північно-східної частини Криму.

Була переведена проф. І.М. Бороздіним розвідка на території Караван-Сарая, де була виявлена частина будівлі двохповерхової. Тут було знайдено багато кераміки й навіть рештки гончарної майстерні з деякими фрагментами відповідного інвентаря. Виявлена також частина міської стіни з деякими будівлями.

На жаль, мені самому не довелося заслухати докладів про ці розкопки, й я повинен користуватися описом їх проф. В.М. Зуммера, котрий до того ж й сам студіював ці розкопки, оглянувши їх після конференції⁷².

Насамперед, каже він, експедиція (за допомогою знайденого у Публічній бібліотеці старого пляну) склала загальний плян міста, на котрому намітила всі пам'ятники старовини, після чого намітила собі два пункти: осередок торгових зносин – Караван-сарай⁷³ та осередок культурного будівництва – медресе⁷⁴.

Незграбна п'ятикутна будівля (одної стінки бракує), що займає площу в 2000 кв[адратних] метрів⁷⁵, Караван-сарай, лише самими своїми розмірами вже свідчить про те, які жваві торговельні зносини мала ця стара столиця Криму. Розвідки дали тут не тільки фрагменти кераміки, спорідненої сарайсько-золотординської (знахідки Ф.В. Баллада⁷⁶), але й рештки майстерні керамічних виробів.

Медресе та мечеть Узбека⁷⁷, це є два будинки, що мають одну спільну стіну. Квадратове по пляну медресе замикає в собі внутрішній двір. У східній його частині виконано низ порталу, у західній – дюрбе

⁷² Тюрко-татарська секція археологів в Керчі, Баку 1926 р. (прим. О. Новицького). Мовиться про статтю: В. Зуммер. *Тюрко-татарская секция конференции археологов в Керчи*. Известия Азербайджанского государственного университета им. В.И. Ленина. Общественные науки 6–7 (1926) 247–262.

⁷³ Руїни Караван-Сараю знаходяться у південно-східній частині Старого Криму. Час побудови відносять до кінця XIII – початку XIV ст.

⁷⁴ Руїни медресе знаходяться у центральній частині Старого Криму, входить до комплексу мечеті хана Узбека. Час появи мечеті відносять до 1314 р. за написом на порталі, перекладеному В. Смірновим. Час побудови медресе, за інформацією Евлії Челебі, датують 1332–1333 рр.

⁷⁵ За сучасними даними, площа Караван-Сараю становить 2500 м².

⁷⁶ Баллод, Франц Володимирович (1882–1947) – археолог-орієнталіст, мистецтвознавець-орієнталіст. Викладав у Саратовському університеті (1918–1921), згодом (з 1923) – в Інституті археології та мистецтвознавства Російської асоціації науково-дослідних інститутів (РАНИОН). У 1924 р. емігрував, спочатку до Латвії, згодом, після її приєднання до СРСР (1940) – до Швеції.

⁷⁷ Султан Г'яс ад-Дін Мухаммад Узбек (1282–1342) – хан Золотої Орди (з 1313), запровадив іслам як офіційну релігію у країні.

(мавзолей), тут знайдено два мармурові надгробки XIV і XV в.в. Рядом з дюрбе є два помешкання у формі нишей – аудиторії, а біля них помешкання типу келій.

Мечеть, стіни котрої перемуровано 1848 р., зберігла свій старовинний плян: подовжений прямокутник поділюється вісьмигранчастими стовпами на три нефи, на ці стовпи спираються арки, на котрих лежить плоска деревляна стеля. Різьбований портал, міхраб і капітелі кольтон оздоблені скойковими (раковистими) сталактитами. Вузький шаблестий верх portalу та міхрабу мечети, валки, викруження профілювання медресе безперечно виявляють сельджуцький вплив; але що до розміру цього впливу, то тут між дослідниками (проф[есор] А.С. Башкірів⁷⁸ та проф[есор] П.І. Голландський⁷⁹) виникло велике розходження, а саме: для проф. Башкірова мечеть є кримсько-татарський пам'ятник, що має лише риси сельджукізму; П.І. Голландський, котрий має нахил ототожнити її з мечеттю Бейбарса, бачить у неї пам'ятник виключно сельджукський, який будував для сельджуків візантієць, або виучень візантієця.

Крім цих робіт архітект Б.М. Засипкін⁸⁰ зробив огляд архітектурних пам'ятників Бахчисарая⁸¹, Карасубазара⁸², Евпаторії⁸³, Судака⁸⁴ й Теодосії⁸⁵. Особливо звертають на себе увагу пам'ятники Карасубазара, деякі з котрих можуть рівнятись з пам'ятниками Середньої Азії, як, наприклад, розпис карнизів та віконних і дверних лиштв у буд[инку] Бакши⁸⁶. Цей розпис пропановано перенести до Музею й тамо знову його зібрати.

Мене власне більше цікавила секція середньовічної археології.

⁷⁸ Башкіров, Олексій Степанович (1885–1963) – археолог, науковий співробітник Державного історичного музею (1924–1933), співробітник (1924–1934) Інституту археології та мистецтвознавства та Інституту народів Сходу Російської академії наук (з 1925 – АН СРСР).

⁷⁹ Голландський, Павло Іванович (1861–1939) – архітектор, мистецтвознавець, археолог. Науковий співробітник Херсонського музею (1920–1923), згодом (з 1923) – хранитель Таврійського музею.

⁸⁰ Засипкін, Борис Миколайович (1891–1955) – архітектор, реставратор, пам'яткоохоронець. Співробітник Центральних державних реставраційних майстерень, член правління Російського товариства з вивчення Криму. У серпні-вересні 1926 р. від Головнауки Наркомпроу РРФСР відраджений до Криму для дослідження архітектури кримських татар.

⁸¹ Нині – Бахчисарай, районний центр Бахчисарайського району АРК України.

⁸² Татарська стародавня назва (до 1944) сучасного міста Білогірськ – районного центру АРК України.

⁸³ Нині – Євпаторія, місто республіканського підпорядкування АРК України.

⁸⁴ Нині – Судак, місто республіканського підпорядкування АРК України.

⁸⁵ Нині – Феодосія, місто республіканського підпорядкування АРК України.

⁸⁶ Слова “у буд. Бакши” написані від руки над рядком.

Найбільш звернула на себе увагу, й це цілком заслужено, найстаровинніша церква керченська – Іоанна Хрестителя⁸⁷. До неї належать доклади М.А. Тіханової-Кліменко⁸⁸ “Мармори церкви Іоанна Хрестителя у Керчі (до питання про типи візантійської капітелі)” і головним чином доклад М.І. Брунова⁸⁹ “О деяких константинопольських та грецько-східних рисах візантійських пам’ятників Криму”.

На цю церкву, як на пам’ятник VIII⁹⁰ в. звернув увагу ще О.О. Авдієв⁹¹ у 70-х роках минулого століття й перед IV-м Археологічним з’їздом⁹² зробив досліди. Свій доклад на з’їзді він закінчив такими записаннями та побажаннями: “Чому, каже він, карніз, що опоясує барабан, не круглий а шістнадцятибічний. Чи це свідчить про бажання й стіну скласти шістнадцятикутню”... “Коли цей карніз і марморові кольони привозні, то чому у карнізі з каменю, безперечно старовинному, робота є така делікатна й прозора, а робота кольон марморових – така груба”. Визнаючи, що це є пам’ятник VIII віку, він каже: “невже ж ми будемо остільки байдужні, що залишим цей будинок знівеченим прибудовами, а не поставимося з пошаною до цього найстаровиннішого пам’ятника нашої батьківщини⁹³”.

“Звільнення церкви від пізніших прибудовок, кінчає він, відбудування її фасадів, шляхом очищення стін знадвору, збудування західньої стіни, поглиблення ґрунту навколо до старого фундаменту, настелення мармурової підлоги на тій височині, на якій він був раніш, очищення стін всередині, де, можливо, знайдуться рештки старовинних фресків та збудування нової вітарної перегороди – от ті роботи, що потрібні насамперед”.

Після того пройшло вже сорок два роки, а справа не посунулася ані трохи.

М.А. Тіханова-Кліменко у своєму докладі звернула увагу на капітелі кольон, що підтримують підпорні арки. Хоча не можна згодитися

⁸⁷ Церква св. Іоанна Предтечі, збудована у середині VIII ст.

⁸⁸ Тіханова-Кліменко, Марія Олександрівна (1898–1981) – археолог, науковий співробітник Державної академії історії матеріальної культури (з 1923), була секретарем Візантійського відділу та Кримського комітету.

⁸⁹ Брунов, Микола Іванович (1898–1971) – історик архітектури, мистецтвознавець. Співробітник (1921–1931) Інституту археології та мистецтвознавства Російської асоціації науково-дослідних інститутів (РАНИОН).

⁹⁰ Дата написана над рядком, під нею було надруковано “XIII”, потім переправлено “VIII”.

⁹¹ Авдєєв, Олексій Олександрович (1819–1885) – архітектор, художник, археолог. Один із засновників Московського архітектурного товариства (1867), член Московського археологічного товариства (1874).

⁹² IV Археологічний з’їзд проходив у Казані з 31 липня по 16 серпня 1877 р.

⁹³ Слово дописане праворуч від руки. Первісно було надруковано “родини”.

з заявою референтки, що ці капітелі досі не було введено до наукового обороту, бо у згаданій статті Авдієва вони докладно описані, але все ж вона вперше зробила свій дослід так досконало. Вона довела, що ці капітелі збірні з різних більше старовинних будівель, у головних своїх формах подібні одні на одних і відтворюють той же саме варіант візантійсько-коринтської капітелі, варіант котрий широко розповсюджено по візантійському світу (Херсонес⁹⁴, Равенна⁹⁵, Атени⁹⁶, Тирново⁹⁷, Константинополь⁹⁸, Барі⁹⁹, Мілан¹⁰⁰, Венеція¹⁰¹) і утворився через ускладнення коринтської капітелі переживанням художніх стилів V–VI в.в. Між різними пам'ятками цього типу ці капітелі “займають, каже вона, першорядне місце, як найбільше ранні представники цього варіанту. Датируються вони з найбільшою правдоподібністю останніми роками V-го віку, або першими роками VI в. і, базуючися як на данному стилі, так і на історичних обставинах, можна пристосувати¹⁰² їх до того художнього кола, до якого належать і усі інші представники згаданого варіанту (виключно лише капітелі Мілана та Венеції), цебто до художніх майстерень Проконессу^{103”}.

Особливо цікавий був вищезгаданий реферат М.І. Брунова.

Підкресливши те, що поруч з архітектурними дослідженнями візантійських пам'ятників Криму необхідно звернути серйозну увагу на широкую історико-художню розробку пам'ятників у зв'язку з будівельними формами цілого візантійського світу, референт докладно розглянув дві будівлі виключного значіння – церкву Іоанна в Керчі та церкву, що її розкопано 1906 року у південно-західній частині Херсонесу. Студіювання загальних форм і деталей керченської церкви удосконалило, що напис 757 року на одній з вищезгаданих кольон стосується до сучасної церкви.

⁹⁴ Херсонес Таврійський – стародавнє місто на південно-західному узбережжі Криму (VI ст. до н.е. – XV ст.), нині – Національний заповідник “Херсонес Таврійський” на території м. Севастополя АРК України.

⁹⁵ Ніні – м. Равенна в області Еміліо-Романья Італії.

⁹⁶ Ніні – м. Афіни, столиця Греції.

⁹⁷ Ніні – м. Велике Тирново, обласний адміністративний центр Болгарії.

⁹⁸ Ніні – м. Стамбул, столиця Туреччини.

⁹⁹ Ніні – м. Барі, провінційний адміністративний центр, столиця регіону Апулія Італії.

¹⁰⁰ Ніні – м. Мілан, адміністративний центр області Ломбардія Італії.

¹⁰¹ Ніні – м. Венеція, адміністративний центр однойменної провінції та столиця регіону Венето Італії.

¹⁰² Спочатку було надруковано “пристосувати можна”. Наступний порядок слів вказаний стрілкою.

¹⁰³ Великий острів у західній частині Мармурового моря, на якому знаходились копальні білого мармуру. Нині належить Туреччині.

Референт провадить аналогію між цим пам'ятником і церквами Трапезунду¹⁰⁴, для котрих типово сполучення кольон з хрестовидними пілонами над ними. Як пам'ятник VIII в. керченська церква виявляє найтісніший зв'язок з архітектурою Малої Азії й тому має велике значіння для візантійського будівництва.

Херсонеську церкву референт становить у зв'язок з п'ятинефним хрестовокупольним типом, що йому пощастило виявити у Константинополі 1924 р.¹⁰⁵ і бачить у ній грецько-східну переробку хрестовокупольного типу та зв'язує її з Київською Софією¹⁰⁶.

Така постановка питання дуже цікава й треба занотувати, що роботи цього молодого дослідника взагалі звертають на себе увагу, і я з великим задоволенням можу констатувати, що ця конференція виявила цілий гурт молодих вчених, які дуже добре і з успіхом взяли до праці, й таким чином наше старше покоління може бути покійним, що є кому продовжувати нашу працю після нас і серед цього гуртку, що виступив на цій конференції, найбільше видається якраз М.І. Брунов по історії архітектури і товариш його М.В. Алпатов¹⁰⁷ – по історії малярства, котрий зробив і доклад “Крим, Мала Азія й Русь в історії середньовічного малярства”. На ньому я вже зупинятися не буду, тому що і без того справоздання моє дуже розрослося. Нагадую тут ще доклади М.Л. Ернста¹⁰⁸ “Ескі-Кермен”¹⁰⁹ та печерні міста Криму¹¹⁰”, де він висловлює думку, хоча не рішуче, що печерні міста є твір готів¹¹¹; його ж “Залізні двері Бахчисарайського

¹⁰⁴ Нині – м. Трабзон, адміністративний центр ілу Туреччини.

¹⁰⁵ Див.: M. Alpatoff et N. Brounoff. Une nouvelle église de l'époque des Paléologues à Constantinople. Paris. (1924). (примітка написана від руки О. Новицьким). Мовиться про статтю: M. Alpatoff, N. Brounoff. Une nouvelle église de l'époque des Paléologues à Constantinople, *Échos d'Orient* 24 № 137 (1925) 14–25.

¹⁰⁶ Собор Святої Софії у Києві, збудований у 1011–1018 рр.

¹⁰⁷ Алпатов, Михайло Володимирович (1902–1980) – історик, мистецтвознавець. Співробітник музею образотворчого мистецтва у Москві (1921–1923), Інституту археології та мистецтвознаства Російської асоціації науково-дослідних інститутів (1921–1931).

¹⁰⁸ Слово вписане від руки. Ернст, Микола Львович (1889–1956) – історик, археолог. Завідувач історико-археологічним відділом, заступник директора з наукової частини Центрального музею Тавриди (1921–1937). Репресований. Заарештований 1938 р., засуджений на 8 років таборів. Вдруге заарештований 1949 р., засуджений на 5 років. Реабілітований 1958 р.

¹⁰⁹ Одне з “печерних міст” Криму, неподалік від м. Бахчисарай.

¹¹⁰ Загальна назва залишків середньовічних поселень у південно-західному гірському Криму, на теренах яких є споруди, висічені у скелях.

¹¹¹ Слово вписане від руки. “Кримські готи” – етнічна група одного з германських племен, що під час Великого переселення народів відкочувала до Північного Причорномор'я, а згодом – до Криму.

ханського¹¹² паляца¹¹³ та архітект в[еликого] кн[язя] Йвана III-го¹¹⁴ Фрязін Алевіз Новий¹¹⁵”; Т.Т. Арне “Датірування бронзової доби в Китаї”, проф[есора] Б.В. Фармаковського¹¹⁶ “Пам’ятники античного різьбарства з Пантікопеї¹¹⁷ та Ольвії¹¹⁸ у збірці Державного Ермітажу”. Були ще два доклади, що торкались Трипілля¹¹⁹, а саме: О.О. Спіцина¹²⁰ “Трипілля – скорчені кістяки – скіфи”, та пресловутих Б.А. Латиніна¹²¹ й Т.С. Пассек¹²² “Трипільський посуд”, але я не попав на них і не можу дати скільки-небудь докладних звідомлень. Проф. Д.В. Айналов¹²³ сам на конференції не був, але було зачитано два його доклади: “Мармурова група посвяту Ісаака¹²⁴” та “До історичної топографії середньовічного Херсонесу”.

Наслідком конференції було винесення таких резолюцій:

“Конференція археологів СРСР у Керчі визнає за необхідне: як найшвидше розробити єдиний виробничий плян у царині кримської археології, на підставі систематичного з’ясування усіх культур на території Криму, а не розв’язування окремих проблем, та провадити археологічну роботу виключно по наміченому пляну.

Як найшвидше провести науково-технічне досліджування, фіксацію та врятування пам’ятників (з виплатою держкредитів) видання неопублікованих розкопів так монументального, як і музейного матеріалу,

¹¹² Слово дописане від руки над рядком, під ним первісно було надруковано “хатьмо”.

¹¹³ Ханський палац у Бахчисараї, колишня резиденція Кримських ханів.

¹¹⁴ Слова “в. кн. Йвана III-го” вписані від руки. Іван III Васильович (1440–1505) – великий князь Московський (1462–1505).

¹¹⁵ Алевіз Фрязін Новий (друга половина XV – перша третина XVI ст.) – італійський архітектор, що працював у Московському князівстві у першій третині XVI ст.

¹¹⁶ Фармаковський, Борис Володимирович (1870–1928) – археолог, історик мистецтва, член-кореспондент Петербурзької АН (1917). Проводив систематичні дослідження Ольвії (1901–1915, 1924–1926).

¹¹⁷ Пантікапей – давньогрецький поліс (заснований наприкінці VII ст. до н.е.), столиця Боспорського царства. Нині знаходиться на території Керчі, складова Керченського державного історико-культурного заповідника.

¹¹⁸ Ольвія – античне місто (VI ст. до н.е. – IV ст. н.е.) на березі Дніпрово-Бузького лиману, біля суч. с. Парутіне Очаківського району Миколаївської області. Нині – Історико-археологічний заповідник “Ольвія”.

¹¹⁹ Археологічна землеробська культура доби енеоліту.

¹²⁰ Спіцин, Олександр Андрійович (1858–1931) – археолог, член-кореспондент АН СРСР. Співробітник Державної академії історії матеріальної культури (з 1918).

¹²¹ Латинін, Борис Олександрович (1899–1967), археолог, етнолог, музеєзнавець.

¹²² Пассек, Тетяна Сергіївна (1903–1968) – археолог.

¹²³ Айналов, Дмитро Власович (1862–1939) – візантолог, мистецтвознавець, археолог. Член-кореспондент Петербурзької академії наук (1914). У 1922–1929 рр. – науковий співробітник Державного Ермітажу.

¹²⁴ Слово вписане від руки.

який стосується кримської старовини, та організувати спеціальну нараду при Головнауці по питанням наукової охорони пам'яток та їх реставрації.

Увести в штат Крим-Охрісу¹²⁵ по держбюджету архітектора-археолога.

Скласти археологічну мапу Крима”.

Значивши занепад навчання археології в РСФСР і відсутність звязку ВУЗ'ів і наукових установ з місцевостями Кримських розкопів, Конференція вважає за необхідне звернутися до Наркомосвіти РСФСР з проханням поширити навчання археології у ВУЗ'ах РСФСР і визнає бажаним відкриття у Ленінграді та Москві ВУЗ'ів – Археологічних інститутів¹²⁶, а у Керчі відкриття філіялу Державної академії історії матеріальної культури.

Вважаючи на звязки кримської старовини з мало-азійськими та грецько-італійськими, конференція вважає за бажане відновлення науково-дослідчого Археологічного інституту в Константинополі¹²⁷.

Конференція вважає за необхідне підкреслити надзвичайну потрібність найшвидшого виробу та удосконалення археологічних методів на підставі історичного матеріалізму, даби археологія стала точною наукою.

“Закінчуючи свої роботи, Конференція археологів СРСР у Керчі вважає надзвичайно важливим скликання періодичних Всесоюзних археологічних з'їздів і намічає перший Всесоюзний археологічний з'їзд у Москві в осені 1928 року¹²⁹, чому звертається до Головнауки Наркомосвіти РСФСР і до всіх зацікавлених Республік, які входять у склад СРСР з проханням:

а) утворити Організаційний комітет Всесоюзного археологічного з'їзду в Москві про принципу всесоюзного представництва;

¹²⁵ “Крим-Охріс” – Кримський комітет охорони пам'яток мистецтва, старовини та народного побуту. Радянська пам'яткоохоронна установа в Криму.

¹²⁶ Археологічні інститути – науково-навчальні інституції для підготовки фахівців з археології, музеєзнавства. Діяли у Санкт-Петербурзі (1877–1922), Москві (1907–1922) з філіалами у ряді міст (Смоленськ, Нижній Новгород, Вітебськ, Калуга, Ярославль, Ростов), Києві (1917–1924) та Одесі (1922–1924). На час проведення Керченської археологічної конференції означені установи перейшли до складу інших вищих навчальних закладів.

¹²⁷ Російський археологічний інститут у Константинополі – наукова установа для дослідження історії, археології та мистецтва християнського Сходу. Відкритий у Константинополі (Османська імперія) у 1895 р., діяв фактично до 1914 р., офіційно ліквідований 1920 р.

¹²⁸ Всесоюзний археологічний з'їзд у Москві, що також мислився як відновлення дореволюційних археологічних з'їздів, не був проведений ані у 1928 р., ані у наступних роках. Після проведення Керченської (1926) та Херсонської (1927) археологічних конференцій від ідеї проведення Всесоюзних з'їздів відмовились: М.А. Миллер, *Указ соч.*, с. 51–53.

б) прохати зацікавлені Республіки, які входять у склад СРСР, утворити у себе Підготовчі комітети, які виділили б зі свого складу представників до Організаційного комітету”.

Цей останній пакт, як я вже зазначив, було написано згідно з вимогою українських делегатів.

Кінчаючи свою доповідь, додамо, що 7 й 8 вересня улаштовано було екскурсії делегатів автобусами на Мелек-Чесменський курган¹²⁹, Царський курган¹³⁰ та у склеп Деметри¹³¹, а 11 вересня пароплавом та мотором до Тамані.

*Академік Ол. Новицький*¹³².

ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 811, арк.16–23, машинопис.

¹²⁹ Мелек-Чесменський курган – поховальна споруда IV ст. до н.е., нині входить до складу Керченського державного історико-культурного заповідника.

¹³⁰ Царський курган – поховальна споруда IV ст. до н.е., нині входить до складу Керченського державного історико-культурного заповідника.

¹³¹ Склеп Деметри – поховальна споруда I–II ст. н.е., яка зберегла давній фресковий розпис. Нині входить до складу Керченського державного історико-культурного заповідника.

¹³² Речення дописане від руки.